

Csődöt mondott oktatás

Itt van az ősz: erről reggelenként a fákról lehullott sepregetnivaló, valamint a hírlapokban az oktatással kapcsolatos írások tanúskodnak. Mindkettő igen csak idegesítő jelenség. Az előbbi megrövidíti az ébredés utáni ágynyugalom kellemes perceit, az utóbbi pedig mert arra utal, hogy valami ugyancsak nincs rendjén közoktatásunk háza táján. Ez utóbbira utalnak dr. Jeges Zoltán tartományi oktatásügyi titkár úrnak, valamint Józsa László úrnak, a Magyar Nemzeti Tanács elnökének több esetben is megjelent nyilatkozatai.

Az előbbi úr Elavult oktatási rendszer címen arról panaszkodott a Magyar Szó riporterének, hogy kevés a magyar nyelven tanuló diák. A Vajdaságban 600 iskola van, s közülük csupán 73-ban folyik magyar nyelven (is) az oktatás. A tanulók száma a tavalyi 23 ezer-ről az idén 19 ezerre csökkent, s ez a létszámcsökkenés főleg a szórványban élőknek okozhat súlyos gondot. Bár az előírt létszámminimumhoz a kisebbségi tanulók esetében eddig sem ragaszkodtak, de az egy-egy iskolába jelentkező 2-3 elsős esetében már komoly gondot okozhat a tagozat megnyitása és fenntartása, ám a kombinált tagozatok megszervezése ellen rendszerint a szülők tiltakoznak, és szívesebben íratják gyermeküket szerb nyelvű osztályba. Holott az alsó osztályokban egy-egy kiváló pedagógus kis létszám esetén és jelentős többletmunka árán igen jó eredményeket képes elérni. A felső osztályosok esetében pedig meg lehet szervezni a diákok utaztatását vagy kollégiumi elhelyezését az anyanyelvű oktatás gyűjtőközpontjaiban. Dr. Jeges titkár úr szerint az „egyváltásos oktatás” és a kétszakos tanárok képzése is komoly előrelépést jelentene – s ez még különösebb költségeket sem igényelne, s oktatásunk történetében van is rá számos példa.

Az oktatás megreformálására egyébként is szükség van, hiszen ami annak minőségét illeti, arra csak egyetlen megfelelő jelzőt ismerek: a katasztrófalist. Vajon használhatunk-e erre más kifejezést annak tudatában, hogy a középiskolai felvételihez szükséges minősítő vizsga során az anyanyelvből és mennyiségtanból feltett 20-20 kérdés közül elég egyetlen tudni (tudni? talán inkább ráhibázn!)! S ehhez sincs szükség a teljes tananyag ismeretére, hiszen a

20-20 kérdést a közül a 300 feladat közül teszik fel, amelyekre a „kulcs”-ban megadott feleletek bema-golása által a jelöltek – iskolai vagy magántanári felkészítéssel – akár fél éven át is készülhettek (értsd: biflázhattak).

Nálunk a biflázásnak egyébként is óriási a szerepe az oktatásban. Az én időmben (75. életévembe fordult, nyugalmazott pedagógus vagyok) még a zárthelyi (iskolai), de különösen az érettségi dolgozatok témája hétpecsés titok volt, zárt borítékban érkezett a tartományi központból, és a dolgozatírás kezdetéig az igazgatói iroda páncélszekrényében őrizték. S ez így volt az egész világon, sőt az egyiptomi–izraeli háború idején az izraeli kémizslógalat, a MOSZAD egyik legnagyobb sikerének számított, hogy az egyiptomi érettségi vizsga reggelén a tel-avivi rádió beolvasta a matematikai feladatok megoldását. Nálunk – legalábbis anyanyelvből – érettségizőink már hónapokkal korábban tudják az érettségi dolgozat címét, illetőleg címeit, s ha a szülőknek anyagilag módjukban áll, akár egyetemi tanárt fogadhatnak, hogy csemetéjük számára megírassák a szellemi érettségről és irodalmi felvértezettségről tanúskodó dolgozatot, amelyet a „megérendő” jelölt egyszerűen bemagol, s ha nem sikerül „lepuskáznia”, úgy emlékezetből – jól-rosszul – reprodukál. Ezáltal az érettségi – legalábbis annak anyanyelvi része – egyszerű memória-vizsgává redukálódik, s nem annak ellenőrzése, hogy a középiskolát végzett fiatal képes-e gondolatait és véleményét értelmesen és tetszetősen írásban kifejteni.

Természetesen (?) a legtöbb iskolában ugyanez a helyzet az anyanyelvi és (magyar tagozatokon) a szerb nyelvi zárthelyi dolgozatokkal is: a szaktanár néhány nappal vagy héttel a „megmérettetés” előtt közli tanítványaival az írásbeli dolgozat címét/címeit, amit aztán a szülők, rokonok és/vagy házitanítók szép kényelmesen megírnak, s a tanuló – jól-rosszul – memorizálja. Ha mindehhez hozzátesszük még, hogy a diák az órán hallott tanári előadást a következő órán – feleléskor – igyekszik minél pontosabban reprodukálni, akkor teljesen nyilvánvalóvá válik: az ilyen iskola és az ilyen oktatás csupán arra való, hogy adatokkal tömje tele a fiatalok fejét, aminek nagy részét

életük folyamán (de többségük akár a tízéves érettségi találkozóig is) elhullat, elfeled. Így hát nincs mit csodálkozni azon, hogy a középiskolával lezáruló oktató-nevelő munka eredménye olyan, amilyen, s ami a felsőoktatás szerény eredményét illeti (gondolok itt a megnyúló tanulmányi időre és a jelentős elszóródásra), az is az addigi alapozás meglehetősen ingatag voltának a következménye.

A másik, nem kevésbé súlyos gond, az államnyelv elsajátításának a feladata különösen tartományunknak azon a részein, ahol a nemzeti kisebbségek képezik a lakosság abszolút többségét. Persze, ez nem csupán nálunk tekinthető „elsőbbséget élvező” feladatnak, hanem a szocialista rendszerből a kapitalizmusba tranzitált környező országokban is. A különbség viszont egyrészt Szerbia, másrészt Románia, Szlovákia és Ukrajna között, hogy míg az utóbbi államok a kisebbségeknek az államnyelv ismerete terén történő „felzárkóztatását” az iskolai oktatás útján és közpénzek ráfordításával igyekeznek elérni, addig nálunk ezt a Magyar Nemzeti Tanács vállalta fel – fele részben a szülők zsebének a terhére. Csakhogy a szülők egy része már az MNT-nél is „korábban kapcsolt”, s belátva, hogy az államnyelv elsajátítása az iskolai oktatás folyamatában szinte lehetetlen, gyermekeiket magánórák beiktatásával igyekeznek átsegíteni a nyelvtanulás buktatóin. Igaz, ez nemcsak az államnyelv, hanem az idegen nyelvek és a mennyiségtan oktatása esetében is megfigyelhető, viszont annál nagyobb anyagi terhet ró a szülőkre, és bizonyos kereseti szinten alul már nem is lehetséges az iskolai előrehaladás érdekében ezt a „segédeszköz” igénybe venni. Minek folytán megvalósul a „társadalmi osztályok önreprodukálásának” már-már elfeledett marxi tételle.

Ugyanakkor az oktatás csődje is, ami nem vonható kétségbe, ha már az MNT sem lát egyéb kiutat, mint a nyelvi „felzárkóztató oktatást” évi 75 pótórában két éven át fele-fele arányban a szülők, valamint az adófillérekből összegyűlt segélyalapok (végső soron megint csak a szülők) pénzéből (aki meg nem tud fizetni, annak a gyereke maradjon csak anyagmozgató vagy segédmunkás). (Istenem, hol vannak már a jó emlékü Gere Vince plébános úr és társai, akik Trianon után nekiálltak szerbül tanítani a szegény sorsú zentai gyerekeket, hogy felvegyék őket a megváltozott tannyelvű iskolákba!)

Idegen nyelvet – még ha az az államnyelv is – nem lehet egyetlen tanteremben, egy olvasó- és egy nyelvtankönyv segítségével megtanítani. Szemléltető eszközök: képek, filmek, hanglemezek, de különféle helyszínek (piac, áruház, posta, állomás stb.), játékok, dalok és versek is szükségesek hozzá. Nem csodálatos dolog, hogy bár nyolcévi orosztanulás után

sem beszélek oroszul, de a tizenéves fejjel megtanult orosz dalokat sorra el tudom énekelni? Arra viszont nem emlékszem, hogy nyolc év alatt szerbórán egyetlen dalra is megtanítottak volna. (Énekórán annál többre magyarul is, szerbül is! Kár, hogy az idegen nyelven történő kommunikáláshoz nem csupán erre van szükség.) Általános iskolai tanárként diákirándulást vezetve meglepetten tapasztaltam, hogy kiváló szaktanárnak minősített kolléganóm növendékei nem tudtak levelezőlapot, bélyeget vagy különféle élelmiszereket (pl. kenyeret és tejet) vásárolni, viszont a tavaszi virágok nevét bármikor felsorolták, sőt rövid verseket is tudtak azokkal kapcsolatban. Pedig kisdiákjaink már akkor sem csak virágokat és gyümölcsöket fogyasztottak, de hát ezt tanították velük, mert hogy az olvasókönyvekben csak ezekről volt olvasmány, és ezekről lehetett látványos órákat tartani igazgatói és szakfelügyelői látogatások alkalmával.

Most pedig néhány szót a motiváltságról. Gimnáziumi tanárságom idején egy alkalommal osztályórát tartottam. Ilyenkor lehetett mindenféléről beszélni és kérdezősködni. Tanítványaim éltek is a lehetőséggel, és megkérdeztek: „Tanár néptárs, nem igazságtalanság-e az, hogy nekünk kötelező szerbül tanulni, a szerb diákoknak meg nem kötelező magyarul?” „De bizony az – válaszoltam –, hiszen a szerb szülők ugyanannyi adót fizetnek, mint a magyarok, és a gyermekeik egy tantárggyal kevesebbet kapnak cserébe az iskolától.” Kis idő múltán az oktatásüggyel megbízott elvtársak is rájöttek a dolog fonák voltára, és „választhatóvá” tették valamennyi környezeti nyelv tanulását. S lássunk csodát: a szerb szülők egy része is felvállalta „önkéntes alapon” a magyarórákat gyermekei részére, de hát hogy is ne, hiszen a két vagy több nyelv ismerete előnyt jelentett az elhelyezkedéskor és többletjövedelmet bizonyos munkahelyeken. (Annál nagyobb lett az öröm, amikor a Milošević-éra kezdetén a magyar nyelv fakultatív oktatásával együtt ezeket a rendelkezéseket is eltörölték.)

Tanítványaimnak ugyan el kellett fogadniuk, hogy a „plusz egy tantárgy” oktatása őket hozza kedvezményezett helyzetbe, csakhogy kétségtelen, hogy ezzel csorbul a korábban a Vajdaságban, jelenleg pedig egyes községekben „használatos” nyelvek egyenrangúságának elve. Szerbia és a Vajdaság területén helyenként akár többséget alkotó, nem szerb anyanyelvű lakosságnak (de a számbeli kisebbségben levőknek is) természetes joga, hogy az államnyelv ismeretének teljes vagy részleges hiány(osság)ja folytán semminemű kár vagy hátrány ne érje, azaz hogy a vele hivatalból érintkező szerv alkalmazottai legyenek kötelezve a községben használatos nyelvek használatára. Ezért logikusabbnak tekintenénk, ha az MNT nem állna be az utódállamok nacionalista kor-

mányszerveinek sorába, amelyek mint a nemzeti kisebbségek „lelki gondozói” újabbnál újabb lehetőségeket agyalnak ki és tukmálnak rá „védenckeikre” az államnyelv elsajátítása és az asszimiláció felgyorsítása végett, hanem inkább arra törekedne, hogy a közmegegyezéssel rendelkező szervek, szervezetek, intézmények és vállalatok ügyfelekkel dolgozó alkalmazottait szorítanák rá a községben használatos nyelvek megtanulására. (Ami viszont ne a községi önkormányzat jóindulatától, hanem az egyes nyelveket beszélők számától vagy részarányától függjön.)

Persze, az eddig elmondottak nem jelentik azt, hogy feleslegesnek tartom az államnyelv ismeretét az állampolgárok részéről. Csakhogy figyelembe kell vennünk azt is, hogy nem mindenki képes egy idegen nyelv tökéletes elsajátítására. Egyébként is a szocialista pedagógia tévhite volt az, hogy miközben testi erő szempontjából nagyon is különbözőek vagyunk, addig a szellemiek tekintetében teljes az egyenlőség. Végül is tudomásul kell vennünk, hogy vannak és lesznek is olyanok, akik nem képesek az anyanyelvükön kívül egy másik nyelvet olyan szinten elsajátítani, hogy e téren ne érje őket hátrány. Jómagam is beszéltem nem egy bácskai vagy bánási magyar emberrel, akik bizony szorongva jelentek meg bizonyos hivatalos szervek előtt (akár még a postahivatalban is!) mert nem tudták hogyan előadni mondanivalójukat. Vagy eszembe jut az az idős bácsika, aki tanácstalanul forgatott egy szűrővizsgálatra szóló – szerb nyelvű – idézést, amelyen többek között ez a kérdés volt olvasható. „Osećate li svrbež pri mokrenju na genitalijama?» (Érez-e viszketést a nemi szervén vizelés alkalmával?) Hát aligha van olyan iskola vagy tanfolyam (hacsak az egészségügyi középiskola nem), amelynek szerbóráján ezek a kifejezések előfordulnak! Vagy az az idős csókai néni, akit vidékünk egyik »egészségügyi körzetesítése« alkalmával kezelőorvosa a zentai helyett a nagyikindai kórházba volt kénytelen utalni, mire ő sirva vallotta be, hogy anynyit sem tud szerbül, amennyivel elemi szükségleteit közölni tudná a magyarul nem értő személyzettel.

Mindebből az a tanulság, hogy az államnyelv megtanulása nem az a varázspálca, amely egy suhintásra utat nyit a kisebbségi állampolgárnak az érvényesülés felé. Egyrészt azért, mert nem mindenki képes azt a megfelelő szinten elsajátítani (anyanyelvi szinten pedig igen kevesen), másrészt pedig azért, mert mi nem szabad akarattunkból kéredzkedtünk be egy idegen nyelvű országba, hanem annak idején ez az állam (a Monarchia többi utódállamával együtt) nemzetközi kötelezettséget vállalt azért, hogy a kisebbségek nem fognak hátrányos helyzetbe kerülni az államnyelv hiányos ismerete miatt. Csakhogy e kötelezettségvállalás ellenére mindegyikük a mielőbbi beolvasztást íél-

te meg a legjobb módszerként a hátrányos megkülönböztetés kiküszöbölésére. Persze, ez sem bizonyult elég hatékony megoldásnak, hiszen csaknem kilencven évvel Trianon után – ha megfogyatkozva is –, de még mindig jelen vagyunk a Kárpát-medencei térségben, hála semmihez sem hasonlít(hat)ó, csodálatos és felfoghatatlan nyelvünknek, s ezzel együtt jelen van az átkos trianoni örökség is, amely hódítóknak és meghódoltaknak egyaránt gondot okoz. Persze csak addig, amíg az érintett nemzetállamok az államnyelvnek az iskolai oktatás gyakorlatába egyre fodorlatosabban és erőszakosabban becsempészett módszereivel meg nem oldják. Vagy úgy – mint azt az MNT javasolja, hogy önkéntesen levegyük az állam válláról ezt a számára szemlátomást teljesíthetetlen feladatot, és egyre szűkösebb anyagi eszközeink terhére oldjuk meg azt a feladatot, amelynek megoldására szemlátomást megroppant oktatási rendszerünk egyszerűen nem képes.

Mert hát miről is van szó? Elsősorban olyan nyelvpedagógusokat kellene képeznünk, akik ismerik a kiindulós és a célnyelvet is, valamint tökéletesen birtokában vannak az idegennyelv-tanítás módszertanának. Másodsorban létre kellene hozni a megfelelő taneszközöket. Nemcsak jó nyelvkönyveket, hanem különféle szemléltető eszközöket: szemléltető ábrákat, rajzokat, kivágott figurákat, bábokat, dia- és mozgófilmeket, hangzóanyagot, kitalálni különféle didaktikus és szituációs játékokat, beszerezni különféle illusztrált folyóiratokat, képregényeket, könnyen érthető irodalmi műveket. Harmadsorban: a tanulókat államnyelvismeretük szintje (és nem korosztály) szerint kisebb csoportokra (maximum 10-15 fő) felosztani, hogy minden órán valóban tevékenyen és ne többnyire csendes hallgatóként vegyenek részt. Negyedszer megteremteni a lehetőségét a más nyelvű fiatalok érintkezésének különféle rendezvények, irodalmi és szórakoztató műsorok, kirándulások, nyaralások, sporttalálkozók által, persze úgy, hogy a nyelvtanulás és gyakorlás kétoldalú legyen. Ennek céljából motiválttá kellene tenni a szerb anyanyelvűeket is a kisebbségi nyelv(ek) tanulása iránt például azáltal, hogy két vagy több nyelv ismerete valóban előnyt jelentsen a foglalkoztatásnál (különösen az ügyfelekkel való szóbeli és írásbeli érintkezést igénylő munkahelyeken) és a kereset terén is (minthogy több nyelv megtanulása többletmunkával jár, méltányos lenne ezt anyagiakban is elismerni. Világszerte több országban is ez már bevett gyakorlat.

Talán elképzelhető volna, hogy a kisebbségi tanulóknak egy harmadik idegen nyelv tanulásával való megterhelése helyett a szerb nyelvet ismerjék el első vagy második idegen nyelvnek, s a szerb anyanyelvűeknek is tegyék lehetővé, hogy második idegen

nyelvként egy kisebbségi nyelvet vagy valamely szomszédos ország nyelvét válasszák, hiszen mindennapi életük folyamán jóval több kisebbségi nyelvűvel találkoznak, mint angollal, franciával vagy némettel, s többször keresik fel a szomszédos országokat, mint a világ távol eső tájait. Talán a kosovói tragédia sem lett volna ilyen végzetes, ha az albán fiatalok – mint azt annak idején Prishtineben tanuló ismerőseimtől hallottam – esténként nem egymással párhuzamos sorokban, de a más nyelvűekkel egyetlen szót sem váltva sétáltak volna a korzón!

Végül hadd említsem meg, hogy van az idegen nyelv-tanulásnak egy régebben jól bevált módszere is: a környezetváltás. Régen »cserélték a gyerekeket«, azaz más nyelvű családokhoz adták néhány hétre vagy hónapra (rendszerint a nyári vakáció idején) nyelvet tanulni. Hogy ez milyen hatékony módszer, azt magamon is tapasztalhattam. Az akkor még nyolc osztályból álló gimnázium befejezése után olyan gyöngén beszéltem szerbül, hogy édesanyám kísért le Belgrádba, hogy beirasson az egyetemre. Fél évi nyelvgyötrés után azonban – hála szobatársamnak, egy Duško nevű rumai szerb fiúnak és még sok kedves rokonnak és ismerősnek, akik édesanyám kérésére nem voltak hajlandók magyarul megszólalni – már jobban beszéltem szerbül, mint 30 éve Belgrádban élő anyai nagybátyám. Legalábbis ez volt ujnám húgának, Jelicanak a szakvéleménye (ujna=az anyai nagybátya felesége). Feleségem hasonló körülmények között tanult meg szerbül az újvidéki óvónőképző iskola szerb tagozatán – főleg Josipától, vinicai horvát szobatársnőjétől.

Persze, nem mindenki engedheti meg magának, hogy hónapokra vagy évekre a nyelvtanulás szempontjából megfelelő környezetbe telepedjék át, de rendkívül rossz nyelvérzékkel kell megverve lennie annak, aki egy év alatt sem képes környezetének nyelvét legalábbis tűrhetően elsajátítani. Kérdés, persze, hogy elegendő-e ennyi a boldoguláshoz. Tapasztala-

lataim szerint: igen. Az igyekezet egy idegen részéről a környezet nyelvének elsajátítására rendszerint rokonszenvet vált ki (ezt tapasztalhatjuk akár külföldi előadóművészek vendégszereplése alkalmával is) a kérdéses nyelvet beszélők körében. Ha mosolyt vagy nevetést, netán gúnyolódást, azt meg nem szabad a szívünkre venni, legfeljebb megkérdezhethetjük a gúnyolódót, hogy ő vajon hány idegen nyelvet beszél. Ilyenkor rendszerint kiderül, hogy egyet sem.

Végző soron azonban mégis csak az iskola feladata a tantervbe felvett tantárgyak (köztük a nyelvek) eredményes oktatása, hiszen az állampolgárok adóiból és járulékaiból ezért finanszírozzák őket. Nem erkölcsös dolog tehát sem az iskola, sem az MNT részéről a pótoktatás terhére megint csak a szülőkre hárítani, különösen ha figyelembe vesszük, hogy egyes tanulók esetenként nem is csak egyetlen tantárgyból szorulnak pótoktatásra. Jelenlegi iskolarendszerünk, amely – különösen az alapiskola szintjén – azonos oktatásban részesíti valamennyi tanulót (a szellemileg fogyatékosok kivételével), hatalmas módszertani hibát követ el, mert az ilyen oktatás csupán az átlagos képességű tanulóknak felel meg: az átlagon felüliek unalmasnak, az átlagnál gyengébbek követhetetlennek találják, valamennyien unalmasnak, s ezt magatartásukkal is kifejezik, ami viszont az átlagosak számára is lehetetlenné teszi az eredményes tanulást. A gyengébb képességű tanulók ingyenes pótoktatása az iskola dolga és kötelessége, s nem a szülők anyagi erejének a függvénye kell, hogy legyen. A társadalomnak van szüksége a termelésben vagy a felépítményben sikeresen alkalmazható dolgozókra, megfelelő képzésükről tehát a társadalomnak kell gondoskodnia. S az MNT-nek sem az a feladata, hogy megszervezze a tehetősebb szülők csemetéi részére a részben „önköltséges” szerb nyelvórákat, hanem hogy kiharcolja az oktató-nevelő intézmények felelősségén és a különböző anyanyelvű tanulók esélyegyenlőségén alapuló, hatékony képzés bevezetését.

